

श्रीमग्नलालशास्त्रीकृतः साधिकरणः प्रकाशानुसारी
मतान्तरपाठसमेतो ब्रह्मसूत्रपाठः
प्रथमो अध्यायः

॥ प्रथमः चरणः ॥

प्रथमम् एकसूत्रं जिज्ञासाधिकरणम् ॥१॥

अथातो ब्रह्मजिज्ञासा ॥१॥

द्वितीयम् एकसूत्रं जन्माद्यधिकरणम् ॥२॥

जन्माद्यस्य यतः शास्त्रयोनित्वात् ॥२॥

तृतीयम् एकसूत्रं समन्वयाधिकरणम् ॥३॥

तत्तु समन्वयात् ॥३॥

चतुर्थं सप्तसूत्रम् ईक्षत्यधिकरणम् ॥४॥

ईक्षतेर्नाशब्दम् ॥४॥

गौणश्चेन्नात्मशब्दात् ॥५॥

तन्निष्ठस्य मोक्षोपदेशात् ॥६॥

हेयत्वावचनाच्च ॥७॥

स्वाप्ययात् ॥८॥

गतिसामान्यात् ॥९॥

श्रुतत्वाच्च ॥१०॥

पञ्चमम् अष्टसूत्रम् आनन्दमयाधिकरणम् ॥५॥

आनन्दमयोभ्यासात् ॥११॥

विकारशब्दान्तेति चेन्न प्राचुर्यात् ॥१२॥

तद्धेतुव्यपदेशाच्च ॥१३॥

मान्त्रवर्णिकमेव च गीयते ॥१४॥

२. सर्वेऽपि एकदेशिनः इह योगविभागम् अङ्गीकृत्य 'शास्त्रयोनित्वात्' इति सूत्रभागं पृथक्सूत्रत्वेन पठन्ति.

७. "हेयत्वावचनाच्च" इति सूत्रस्य अग्रे 'प्रतिज्ञाविरोधात्' इति पृथक्सूत्रं निम्बार्क-रामानुज-शैवाः पठन्ति.

१४. श्रीमद्गोस्वामिगोकुलनाथात्मजश्रीमथुरानाथाः सर्वेऽपि एकदेशिनश्च 'गीयते' इति इह पठन्ति.

नेतरोनुपपत्तेः॥१५॥

भेदव्यपदेशाच्च॥१६॥

कामाच्च नानुमानापेक्षा॥१७॥

अस्मिन्नस्य च तद्योगं शास्ति॥१८॥

षष्ठं द्विसूत्रम् अन्तस्तद्धर्माधिकरणम् ॥६॥

अन्तस्तद्धर्मोपदेशात्॥१९॥

भेदव्यपदेशाच्चान्यः॥२०॥

सप्तमम् एकसूत्रं तल्लिङ्गाधिकरणम् ॥७॥

आकाशस्तल्लिङ्गात्॥२१॥

अष्टमम् एकसूत्रम् अतिदेशाधिकरणम् ॥८॥

अत एव प्राणः॥२२॥

नवमं चतुःसूत्रं ज्योतिश्चरणाधिकरणम् ॥९॥

ज्योतिश्चरणाभिधानात्॥२३॥

छन्दोभिधानान्नेति चेन्न तथाचेतोर्पणनिगदात्तथा हि दर्शनम्॥२४॥

भूतादिपादव्यपदेशोपपत्तेश्चैवम्॥२५॥

उपदेशभेदान्नेति चेन्नोभयस्मिन्नप्यविरोधात्॥२६॥

दशमं चतुःसूत्रम् अनुगमाधिकरणम् ॥१०॥

प्राणस्तथानुगमात्॥२७॥

न वक्तुरात्मोपदेशादिति चेदध्यात्मसम्बन्धभूमा ह्यस्मिन्॥२८॥

शास्त्रदृष्ट्यातूपदेशो वामदेववत्॥२९॥

जीवमुख्यप्राणलिङ्गान्नेति चेन्नोपासात्रैविध्यादाश्रितत्वादिह तद्योगात्॥३०॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रे समन्वयाख्ये प्रथमाध्याये विचारशास्त्रसमर्थनपूर्वक-
शाब्दसन्देहनिवारकः प्रथमः चरणः॥१॥

॥ द्वितीयः चरणः ॥

प्रथमं चतुःसूत्रं सर्वत्र प्रसिद्धोपदेशाधिकरणम् ॥१॥

सर्वत्रप्रसिद्धोपदेशात्॥१॥

२४. “चेतोर्पणनिगमात्” इति निम्बार्क-रामानुजपाठः.

३०. अत्र भास्करपाठो(?)स्पष्टः.

विवक्षितगुणोपपत्तेश्च॥२॥

अनुपपत्तेस्तु न शारीरः॥३॥

कर्मकर्तृव्यपदेशाच्च॥४॥

द्वितीयं चतुःसूत्रं शब्दविशेषाधिकरणम् ॥२॥

शब्दविशेषात्॥५॥

स्मृतेश्च॥६॥

अर्भकौकस्त्वात्तद्व्ययपदेशाच्च नेति चेन्न निचाय्यत्वादेवं व्योमवच्च॥७॥

सम्भोगप्राप्तिरिति चेन्न वैशेष्यात्॥८॥

तृतीयं द्विसूत्रम् अत्ताचराचरेत्यधिकरणम् ॥३॥

अत्ता चराचरग्रहणात्॥९॥

प्रकरणाच्च॥१०॥

चतुर्थं द्विसूत्रं गुहाम्प्रविष्टौ इत्यधिकरणम् ॥४॥

गुहां प्रविष्टावात्मानौ हि तद्दर्शनात्॥११॥

विशेषणाच्च॥१२॥

पञ्चमं पञ्चसूत्रम् अन्तर उपपत्तेः इत्यधिकरणम् ॥५॥

अन्तर उपपत्तेः॥१३॥

स्थानादिव्यपदेशाच्च॥१४॥

सुखविशिष्टाभिधानादेव च॥१५॥

श्रुतोपनिषत्कगत्यभिधानाच्च॥१६॥

अनवस्थितेरसम्भवाच्च नेतरः॥१७॥

षष्ठं त्रिसूत्रम् अन्तर्याम्यधिकरणम् ॥६॥

अन्तर्याम्यधिदैवादिषु तद्धर्मव्यपदेशात्॥१८॥

न च स्मार्तमतद्धर्माभिलापात्॥१९॥

४. चकार-रहितः शैवः पाठः. ७. 'व्यपदेशान्नेति' इति भास्करपाठः.

१५. एतस्य सूत्रस्य अग्रे "अत एव च तद्ब्रह्म" "अत एव च स ब्रह्म" "अत एव स ब्रह्म" इति यथाक्रममं निम्बार्क-रामानुज-शैवानां पाठः.

१६. चकाररहित इह भास्करपाठः.

१८. "अन्तर्याम्यधिदैवाधिलोकादिषु तद्धर्मव्यपदेशात्" इति भास्कर-निम्बार्क-रामानुज-शैवानां पाठः.

१९. रामानुजशैवौ 'शारीरश्च' इति इह पठित्वा अग्रिमे सूत्रे 'उभयेपि' इत्यादि पठतः.

शारीरश्चोभयेपि हि भेदेनैनमधीयते॥२०॥

सप्तमं त्रिसूत्रम् अदृश्यत्वाधिकरणम् ॥७॥

अदृश्यत्वादिगुणको धर्मोक्तेः॥२१॥

विशेषणभेदव्यपदेशाभ्यां च नेतरौ॥२२॥

रूपोपन्यासाच्च॥२३॥

अष्टमं नवसूत्रं वैश्वानराधिकरणम् ॥८॥

वैश्वानरः साधारणशब्दविशेषात्॥२४॥

स्मर्यमाणमनुमानं स्यादिति॥२५॥

शब्दादिभ्योन्तःप्रतिष्ठानान्नेति चेन्न, तथादृष्ट्युपदेशादसम्भवात् पुरुषमपि
चैनमधीयते॥२६॥

अत एव न देवता भूतं च॥२७॥

साक्षादप्यविरोधं जैमिनिः॥२८॥

अभिव्यक्तेरित्याश्मरथ्यः॥२९॥

अनुस्मृतेर्बादरिः॥३०॥

सम्पत्तेरिति जैमिनिस्तथा हि दर्शयति॥३१॥

आमनन्ति चैनमस्मिन्॥३२॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रे समन्वयाख्ये प्रथमाध्याये

अन्तर्यामिस्वरूपविचारो नाम आधेयस्वरूपसन्देहनिवारको द्वितीयः चरणः॥२॥

२२. चकाररहितः पाठः शङ्कर-निम्बार्कयोः.

२६. “शब्दादिभ्योन्तः प्रतिष्ठानाच्च नेतिचेन्न” इति शङ्कर-रामानुज-शैवभिक्षूणां पाठः.
निम्बार्कभाष्येपि एवमेव दर्शनात् तत्सम्मतोपि सएव पाठः. “पुरुषविधमपि
चैनमधीयते” इति माध्वः पाठः. श्रीमद्वल्लभाचार्याणामपि सः पाठो विदितएव इति
“पाठान्तरे पुरुषविधत्वम्” इति भाष्यवचनात् प्रकाशे च “सौत्रे
पुरुषविधमितिपाठान्तरम्” इति व्याख्यानाच्च अवगम्यते. श्रीविवरणकाराणां मतेनतु तत्
पाठान्तरं श्रुतौ नतु सूत्रे इति. शङ्करभाष्येपि “ये तु पुरुषविधमपि चैनमधीयते” इति
सूत्रावयवं पठन्ति इत्युल्लेखात् सोपि तादृशपाठज्ञानं नैजम् अभिव्यनक्ति.

३०. “अनुस्मृतेरितिबादरिः” इति प्रदीपकाराणां पाठः शैवश्च.

॥ तृतीयः चरणः ॥

प्रथमं सप्तसूत्रं द्युभ्वाद्यधिकरणम् ॥१॥

द्युभ्वाद्यायतनं स्वशब्दात् ॥१॥

मुक्तोपसृप्यव्यपदेशात् ॥२॥

नानुमानमतच्छब्दात् ॥३॥

प्राणभृच्च ॥४॥

भेदव्यपदेशात् ॥५॥

प्रकरणात् ॥६॥

स्थित्यदनाभ्यां च ॥७॥

द्वितीयं द्विसूत्रं भूमाधिकरणम् ॥२॥

भूमा सम्प्रसादादध्युपदेशात् ॥८॥

धर्मोपपत्तेश्च ॥९॥

तृतीयं त्रिसूत्रम् अक्षराधिकरणम् ॥३॥

अक्षरमम्बरान्तधृतेः ॥१०॥

सा च प्रशासनात् ॥११॥

अन्यभावव्यावृत्तेश्च ॥१२॥

चतुर्थम् एकसूत्रम् ईक्षतिकर्माधिकरणम् ॥४॥

ईक्षतिकर्मव्यपदेशात् सः ॥१३॥

पञ्चमम् अष्टसूत्रं दहराधिकरणम् ॥५॥

दहर उत्तरेभ्यः ॥१४॥

गतिशब्दाभ्यां तथाहि दृष्टं लिङ्गं च ॥१५॥

धृतेश्च महिम्नोस्यास्मिन्नुपलब्धेः ॥१६॥

प्रसिद्धेश्च ॥१७॥

इतरपरामर्शात् स इति चेन्न सम्भवात् ॥१८॥

२. “मुक्तोपसृप्यव्यपदेशाच्च” इति पाठो रामानुज-शैवयोः.

४. “प्राणभृच्च” इति सूत्रं रामानुजशैवौ तृतीये अन्तर्भावयतः.

५. “भेदव्यपदेशाच्च” इति निम्बार्कपाठः.

६. “प्रकरणाच्च” इति भास्करपाठः.

१३. “ईक्षतिकर्म व्यपदेशात् सः” इति रामानुजपाठः.

उत्तराच्चेदाविर्भूतस्वरूपस्तु ॥१९॥

अन्यार्थश्च परामर्शः ॥२०॥

अल्पश्रुतेरिति चेत्तदुक्तम् ॥२१॥

षष्ठं द्विसूत्रम् अनुकृत्यधिकरणम् ॥६॥

अनुकृतेस्तस्य च ॥२२॥

अपि स्मर्यते ॥२३॥

सप्तमं द्विसूत्रं शब्दादेव प्रमित इत्यधिकरणम् ॥७॥

शब्दादेव प्रमितः ॥२४॥

हृद्यपेक्षया तु मनुष्याधिकारत्वात् ॥२५॥

अष्टमम् अष्टसूत्रं तदुपर्यत्यधिकरणम् ॥८॥

तदुपर्यपि बादरायणः सम्भवात् ॥२६॥

विरोधः कर्मणीति चेन्नानेकप्रतिपत्तेर्दर्शनात् ॥२७॥

शब्द इति चेन्नातः प्रभवात् प्रत्यक्षानुमानाभ्याम् ॥२८॥

अत एव च नित्यत्वम् ॥२९॥

समाननामरूपत्वादावृत्तावप्यविरोधो दर्शनात् स्मृतेश्च ॥३०॥

मध्वादिष्वसम्भवादनधिकारं जैमिनिः ॥३१॥

ज्योतिषि भावाच्च ॥३२॥

भावं तु बादरायणोस्ति हि ॥३३॥

नवमं पञ्चसूत्रं शुगस्य इत्यधिकरणम् ॥९॥

शुगस्य तदनादरश्रवणात् तदाद्रवणात् सूच्यते हि ॥३४॥

२०. “परामर्शः” इति भैक्षवः पाठः.

२३. “अपि च स्मर्यते” इति पाठः क-गो-संज्ञकपुस्तकयोः शाङ्कर-भास्कर-शैव-भैक्षवश्च.

२४. “शब्दादेव च प्रमितः” इति पाठः प्रदीपे.

२९. “अत एव च नित्यत्वम्” इति निम्बार्कपाठः.

३०. “समाननामरूपत्वाच्च” इति सर्वेषामपि एकदेशिनां पाठः. “समानरूपनामत्वाच्च”
इति क्वचित्पुस्तके भास्करपाठश्च.

३२. “ज्योतिषा भावाच्च” इति पाठः प्रदीपकारसम्मतः प्रतिभाति.

३३. “भावात्” इति क्वचिद् भास्करपाठः.

३४. “शूद्रस्य” इति भास्करपाठः.

क्षत्रियत्वावगतेश्चोत्तरत्र चैत्ररथेनलिङ्गात्॥३५॥

संस्कारपरामर्शात् तदभावाभिलापाच्च॥३६॥

तदभावनिर्द्धारणे च प्रवृत्तेः॥३७॥

श्रवणाध्ययनार्थप्रतिषेधात् स्मृतेश्च॥३८॥

दशमम् एकसूत्रं कम्पनाधिकरणम् ॥१०॥

कम्पनात्॥३९॥

एकादशम् एकसूत्रं ज्योतिर्दर्शनाधिकरणम् ॥११॥

ज्योतिर्दर्शनात्॥४०॥

द्वादशम् एकसूत्रम् अर्थान्तरव्यपदेशाधिकरणम् ॥१२॥

आकाशोर्थान्तरत्वादिव्यपदेशात्॥४१॥

त्रयोदशं द्विसूत्रं सुषुप्त्युत्क्रान्त्योः इत्यधिकरणम् ॥१३॥

सुषुप्त्युत्क्रान्त्योर्भेदेन॥४२॥

पत्यादिशब्देभ्यः॥४३॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रे समन्वयाख्ये प्रथमाध्याये उपास्यस्वरूपविचारो

नामाधारस्वरूपसन्देहनिवारकः तृतीयः चरणः॥३॥

॥ चतुर्थः चरणः ॥

प्रथमं सप्तसूत्रम् आनुमानिकाधिकरणम् ॥१॥

आनुमानिकमप्येकेषामिति चेन्न शरीररूपकविन्यस्तगृहीतेर्दर्शयति च॥१॥

सूक्ष्मं तु तदर्हत्वात्॥२॥

तदधीनत्वादर्थवत्॥३॥

ज्ञेयत्वावचनाच्च॥४॥

वदतीति चेन्न प्राज्ञो हि प्रकरणात्॥५॥

३५. “क्षत्रियत्वावगतेश्च” इति शाङ्कर-भास्कर-भैक्षव-नैम्बार्क-रामानुज-शैवानां पाठः.

तत्रापि रामानुजशैवौ ‘उत्तरत्र’ इति सूत्रविभागं पृथक् पठतः.

३६. “संस्कारपरामर्शात्” इति भैक्षवः पाठः.

३८. “स्मृतेश्च” इति सूत्रं योगविभागेन पृथक् पठन्ति निम्बार्क-रामानुज-शैवाः.

३९. “प्राणः कम्पनात्” इति भैक्षवः पाठः.

४३. “पत्यादिशब्देभ्यश्च” इति भैक्षवः पाठः.

५. “प्रकरणात्” इति योगविभागेन पृथक् माध्वपाठः.

त्रयाणामेव चैवमुपन्यासः प्रश्नश्च॥६॥

महद्वच्च॥७॥

द्वितीयं त्रिसूत्रं चमसवदित्यधिकरणम् ॥२॥

चमसवदविशेषात्॥८॥

ज्योतिरुपक्रमात् तथा ह्यधीयत एके॥९॥

कल्पनोपदेशाच्च मध्वादिबदविरोधः॥१०॥

तृतीयं त्रिसूत्रं न सङ्ख्योपसङ्ग्रहाधिकरणम् ॥३॥

न सङ्ख्योपसङ्ग्रहादपि नानाभावादतिरेकाच्च॥११॥

प्राणादयो वाक्यशेषात्॥१२॥

ज्योतिषैकेषामसत्यन्ते॥१३॥

चतुर्थम् एकसूत्रं यथाव्यपदिष्टाधिकरणम् ॥४॥

कारणत्वेन चाकाशादिषु यथाव्यपदिष्टोक्तेः॥१४॥

पञ्चमम् एकसूत्रं समाकर्षाधिकरणम् ॥५॥

समाकर्षात्॥१५॥

षष्ठं त्रिसूत्रं जगद्वाचित्वाधिकरणम् ॥६॥

जगद्वाचित्वात्॥१६॥

जीवमुख्यप्राणलिङ्गादिति चेत् तद्व्याख्यातम्॥१७॥

अन्यार्थं तु जैमिनिः प्रश्नव्याख्यानाभ्यामपि चैवमेके॥१८॥

सप्तमं चतुःसूत्रं वाक्यान्वयाधिकरणम् ॥७॥

वाक्यान्वयात्॥१९॥

प्रतिज्ञासिद्धेर्लिङ्गमाश्रमरथ्यः॥२०॥

६. “त्रयाणामपि चैवम्” इति भैक्षवः पाठः.

७. “महत्वाच्च” इति क्वचिद् भास्करादर्शपाठः.

८. “अविशेषाच्च” इति क्वचिद् भास्करादर्शपाठः.

९. “ज्योतिरुपक्रमा तु” इति पाठो गो-संज्ञकपुस्तके विवरणे प्रदीपे शाङ्कर-भास्कर-
नैम्बार्क-रामानुज-शैवश्च.

१४. “करणत्वेन च” इति भास्करपाठः.

१६. “जीवमुख्यप्राणलिङ्गान्तेतिचेत्” इति शाङ्कर-भास्कर-नैम्बार्क-रामानुज-शैव-
भैक्षवपाठः.

१८. सप्तदशसूत्र एवान्तर्भवयति एतत्सूत्रं भास्करः.

उत्क्रमिष्यत एवम्भावादित्यौडुलोमिः॥२१॥

अवस्थितेरिति काशकृत्स्नः॥२२॥

अष्टमं पञ्चसूत्रं प्रकृतिश्च इत्यधिकरणम् ॥८॥

प्रकृतिश्च प्रतिज्ञादृष्टान्तानुपरोधात्॥२३॥

अभिध्योपदेशाच्च॥२४॥

साक्षाच्चोभयाम्नानात्॥२५॥

आत्मकृतेः परिणामात्॥२६॥

योनिश्च हि गीयते॥२७॥

एतेन सर्वे व्याख्याता व्याख्याताः॥२८॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु समन्वयाख्ये प्रथमाध्याये
मतान्तरश्रौतताभ्रमजनकप्रकीर्णवाक्यार्थविचारो नाम चतुर्थः चरणः॥४॥

द्वितीयो अध्यायः

॥ प्रथमः पादः ॥

प्रथमम् एकसूत्रं स्मृत्यधिकरणम् ॥१॥

स्मृत्यनवकाशदोषप्रसङ्गः इति चेन्नान्यस्मृत्यनवकाशदोषप्रसङ्गात्॥१॥

द्वितीयम् एकसूत्रम् इतरेषाम् इत्यधिकरणम् ॥३॥

इतरेषां चानुपबल्लेः॥२॥

तृतीयम् एकसूत्रं योगप्रत्युक्त्यधिकरणम् ॥३॥

एतेन योगः प्रत्युक्तः॥३॥

चतुर्थं त्रिसूत्रं न विलक्षणत्वाधिकरणम् ॥४॥

न विलक्षणत्वादस्य तथात्वं च शब्दात्॥४॥

अभिमानिव्यपदेशस्तु विशेषानुगतिभ्याम्॥५॥

२६. “परिणामात्” इति योगविभागेन पृथक् पठतो रामानुज-शैवौ.

२७. “योनिश्च गीयते” इति पाठः प्रदीपे प्रतिभाति.

२८. इदं सर्वव्याख्यानाधिकरणं श्रीमत्प्रकाशकारमतेन नवमं विवरणकारास्तु इहाधिकरण-
सङ्ख्यायाञ्जोषमासते श्रीभावप्रकाशिकाकाराणां प्रदीपकाराणां निर्भयरामभट्टानां च
मतेनतु अष्टममेव.

४. एतस्य सूत्रस्य अग्रे “दृश्यते तु” इति नव्यं सूत्रं माध्वमते.

५. “विशेषानुगतिभ्याम्” इति भास्करपाठः.

दृश्यते तु॥६॥

पञ्चमं पञ्चसूत्रम् असत्प्रतिषेधाधिकरणम् ॥५॥

असदिति चेन्न प्रतिषेधमात्रत्वात्॥७॥

अपीतौ तद्वत्प्रसङ्गादसमञ्जसम्॥८॥

न तु दृष्टान्तभावात्॥९॥

स्वपक्षदोषाच्च॥१०॥

तर्काप्रतिष्ठानादप्यन्यथानुमेयमिति चेदेवमप्यविमोक्षप्रसङ्गः॥११॥

षष्ठम् एकसूत्रं शिष्टापरिग्रहाधिकरणम् ॥६॥

एतेन शिष्टापरिग्रहा अपि व्याख्याताः॥१२॥

सप्तमम् एकसूत्रं भोक्त्रापत्तेः इत्यधिकरणम् ॥७॥

भोक्त्रापत्तेरविभागश्चेत् स्याल्लोकवत्॥१३॥

अष्टमं तिसूत्रं तदनन्यत्वाधिकरणम् ॥८॥

तदनन्यत्वमारम्भणशब्दादिभ्यः॥१४॥

भावे चोपलब्धेः॥१५॥

सत्वाच्चावरस्य॥१६॥

नवमं चतुःसूत्रम् असद्व्यपदेशाधिकरणम् ॥९॥

असद्व्यपदेशान्तेति चेन्न धर्मान्तरेण वाक्यशेषात्॥१७॥

युक्तेः शब्दान्तराच्च॥१८॥

पटवच्च॥१९॥

९. “नतु दृष्टान्तभावात्” इत्येवम्पाठः क-ब-गो-पु-संज्ञकपुस्तकेषु भावप्रकाशिकायां मरीचिकायां प्रकाशे च. प्रदीप-विवरणकारमते तु “दृष्टान्ताभावात्” इति पाठः प्रतिभाति.

१०. “स्वपक्षे दोषाच्च” इति नैम्बार्कपाठः.

११. “अन्यदानुमेयम्” इत्यादियोगविभागम् आदृत्य पृथक् सूत्रं रामानुजशैवौ पठतः.

“अनिर्मोक्षप्रसङ्गः” इति माध्व-नैम्बार्क-रामानुज-शैव-भैक्षवपाठः.

१२. “एतेन शिष्टा अपरिग्रहा अपि व्याख्याताः” इति माध्वपाठः.)

१५. “भावाच्चोपलब्धेः” इत्यपि शङ्करपाठः.

१६. “सत्वाच्चापरस्य” इति रामानुज-शैवपाठः.

१८. प्रदीपकारमतेन इह “शब्दान्तरत्वाच्च” इति पाठः प्रतिभाति. इदं सूत्रं नैम्बार्क-रामानुज-शैवैः असद्व्यपदेशसूत्रे अन्तर्भावितम्.

यथा च प्राणादिः॥२०॥

दशमं त्रिसूत्रम् इतरव्यपदेशाधिकरणम् ॥१०॥

इतरव्यपदेशाद्धिताकरणादिदोषप्रसक्तिः॥२१॥

अधिकं तु भेदनिर्देशात्॥२२॥

अश्मादिवच्च तदनुपपत्तिः॥२३॥

एकादशं षट्सूत्रम् उपसंहारदर्शनाधिकरणम् ॥११॥

उपसंहारदर्शनान्नेति चेन्न क्षीरवद्धि॥२४॥

देवादिवदपि लोके॥२५॥

कृत्स्नप्रसक्तिर्निरवयवत्वशब्दकोपो वा॥२६॥

श्रुतेस्तु शब्दमूलत्वात्॥२७॥

आत्मनि चैवं विचित्राश्च हि॥२८॥

स्वपक्षदोषाच्च॥२९॥

द्वादशम् अष्टसूत्रं सर्वोपेत्यधिकरणम् ॥१२॥

सर्वोपेता च तद्दर्शनात्॥३०॥

विकरणत्वान्नेति चेत्तदुक्तम्॥३१॥

न प्रयोजनवत्त्वात्॥३२॥

लोकवत्तु लीलाकैवल्यम्॥३३॥

वैषम्यनैर्घृण्ये न सापेक्षत्वात् तथा हि दर्शयति॥३४॥

न कर्माविभागादिति चेन्नानादित्वात्॥३५॥

उपपद्यते चाप्युपलभ्यते च॥३६॥

२०. “यथा च प्राणादि” इति शाङ्कर-भास्कर-भैक्षवः पाठो “यथा प्राणादिः” इति च माध्वपाठः.

२२. “अधिकं तु भेदव्यपदेशात्” क-संज्ञकपुस्तकपाठः.

२३. “अश्मादिवच्च तदुपपत्तिः” इति पाठो मुद्रितमरिचिकायाम्.

२४. पु-संज्ञकपुस्तके ‘चेत्क्षीरवद्धि’ इति पाठः.

२६. “निरवयवशब्दकोपो वा” इति भैक्षवपाठः.

२९. “स्वपक्षे दोषाच्च” इति नैम्बार्कपाठः.

३०. “सर्वोपेता सा दर्शनात्” इति नैम्बार्कपाठः.

३६. इदं सूत्रं निम्बार्क-रामानुज-शैवैः पूर्वस्मिन् सूत्रे अन्तर्भावितम्.

सर्वधर्मोपपत्तेश्च॥३७॥*

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु अविरोधाख्ये द्वितीये अध्याये
प्रथमः स्मृतिचरणः॥१॥

॥ द्वितीयः चरणः॥

प्रथमं षट्सूत्रं रचनानुपपत्तेः इत्यधिकरणम् ॥१॥

रचनानुपपत्तेश्च नानुमानम्॥१॥

प्रवृत्तेश्च॥२॥

पयोम्बुवच्चेत्तत्रापि॥३॥

व्यतिरेकानवस्थितेश्चानपेक्षत्वात्॥४॥

अन्यत्राभावाच्च न तृणादिवत्॥५॥

अभ्युपगमेऽप्यर्थाभावात्॥६॥

द्वितीयं चतुःसूत्रं पुरुषाश्रमवदित्यधिकरणम् ॥२॥

पुरुषाश्रमवदिति चेत् तथापि॥७॥

अङ्गित्वानुपपत्तेश्च॥८॥

* पादे अस्मिन् प्रदीपकारमतेन अधिकरणानि दश तानि च यथा.

१. प्रथमं द्विसूत्रं स्मृत्यधिकरणम्.
२. द्वितीयम् एकसूत्रं योगप्रत्युक्त्यधिकरणम्.
३. तृतीयं त्रिसूत्रं विलक्षणत्वाधिकरणम्.
४. चतुर्थं पञ्चसूत्रम् असदितिचेदित्यधिकरणम्.
५. पञ्चमम् एकसूत्रम् एतेनेत्यधिकरणम्.
६. षष्ठम् एकसूत्रं भोक्त्रापत्तेः इत्यधिकरणम्.
७. सप्तमं त्रिसूत्रं तदनन्यत्वाधिकरणम्.
८. अष्टमं त्रिसूत्रम् इतरव्यपदेशाधिकरणम्.
९. नवमं षट्सूत्रम् उपसंहारदर्शनाधिकरणम्.
१०. दशमम् अष्टसूत्रं सर्वोपेत्यधिकरणम्.

श्रीविवरणकारास्तु प्रथमाधिकरणं द्विसूत्रमेवादाविच्छारामनिर्भयरामभट्टमतेन अङ्गीकृत्य
समाप्तौ पादे अस्मिन् द्वादशाधिकरणानि श्रीमत्प्रकाशकारमतेन स्वीकुर्वन्तीव.

२. इदं सूत्रं रामानुज-शैवाभ्यां प्रथमसूत्रे अन्तर्भावितम्.
६. इदं सूत्रं रामानुज-शैवाभ्याम् “अन्यथानुमिति” सूत्रस्य अग्रे पठ्यते.
७. “पुरुषाश्रमवच्चेत्तत्रापि” इति भैक्षवः पाठः.
८. अङ्गित्वानुपपत्तेः इति माध्वः पाठः.

अन्यथानुमितौ च ज्ञशक्तिवियोगात्॥९॥

विप्रतिषेधाच्चासमञ्जसम्॥१०॥

तृतीयं सप्तसूत्रं महद्दीर्घवद्वा इत्यधिकरणम् ॥३॥

महद्दीर्घवद्वा ह्रस्वपरिमण्डलाभ्याम्॥११॥

उभयथापि न कर्मातस्तदभावः॥१२॥

समवायाभ्युपगमाच्च साम्यादनवस्थितेः॥१३॥

नित्यमेव च भावात्॥१४॥

रूपादिमत्वाच्च विपर्ययोदर्शनात्॥१५॥

उभयथापि च दोषात्॥१६॥

अपरिग्रहाच्चात्यन्तमनपेक्षा॥१७॥

चतुर्थं दशसूत्रं समुदाय उभयहेतुकेपि इत्यधिकरणम् ॥४॥

समुदाय उभयहेतुकेपि तदप्राप्तिः॥१८॥

इतरेतरप्रत्ययत्वादिति चेन्नोत्पत्तिमात्रनिमित्तत्वात्॥१९॥

उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोधात्॥२०॥

असति प्रतिज्ञोपरोधो यौगपद्यमन्यथा॥२१॥

प्रतिसङ्ख्याप्रतिसङ्ख्यानिरोधाप्राप्तिरविच्छेदात्॥२२॥

उभयथा च दोषात्॥२३॥

आकाशे च विशेषात्॥२४॥

अनुस्मृतेश्च॥२५॥

९. “अन्यथानुमितौ ज्ञशक्तिनियोगात्” इति भास्करपाठः.

१२. सर्वत्रैव ‘उभयथा’ इत्यस्य स्थाने ‘उभयथा’ इतिरामानुजपाठः.

१४. “नित्यमेव भावात्” इति भास्करपाठः.

१५. “दर्शनात्” इति केचन एकदेशिनः छिन्दन्ति.

१६. “उभयथा दोषात्” इति शाङ्कर-माध्व-नैम्बार्क-रामानुज-भैक्षवपाठः. “उभयथा च दोषात्” इति भास्करपाठस्तु अशुद्ध प्रतिभाति.

१८. निर्भयरामभट्टा यत् “अथ चतुर्थाधिकरणं समुदाय उभयहेतुकेपि तदप्राप्तिरित्यादिभिः एकादशभिः सूत्रैः” इत्याहुः तत्र मानं न जानीमः. लिपिकारप्रमादः स्यात् सूत्रगणना वा मतान्तरवत् स्यात्.

१९. “इतरेतरप्रत्ययमन्यत्वादुपपन्नमितिचेन्न सङ्घातभावानिमित्तत्वात्” इति भास्करपाठः.

२२. “प्रतिसङ्ख्याप्रतिसङ्ख्यानिरोधाप्राप्तिरसम्भवः” इति भास्करपाठः.

२३. “उभयथापि च दोषात्” इति प्रदीपपाठः. इदं सूत्रं नैव पठ्यते भास्करेण.

नासतोदृष्टत्वात्॥२६॥

उदासीनानामपि चैवं सिद्धिः॥२७॥

पञ्चमं पञ्चसूत्रं नाभाव उपलब्धेः इत्यधिकरणम् ॥५॥

नाभाव उपलब्धेः॥२८॥

वैधर्म्याच्च न स्वप्नादिवत्॥२९॥

न भावोनुपलब्धेः॥३०॥

क्षणिकत्वाच्च॥३१॥

सर्वथानुपपत्तेश्च॥३२॥

षष्ठं चतुःसूत्रं नैकस्मिन्नसम्भवादित्यधिकरणम् ॥६॥

नैकस्मिन्नसम्भवात्॥३३॥

एवञ्चात्माकात्स्न्यम्॥३४॥

नच पर्यायादप्यविरोधो विकारादिभ्यः॥३५॥

अन्त्यावस्थिश्चोभयनित्यत्वादविशेषः॥३६॥

सप्तमं पञ्चसूत्रं पत्युरसामञ्जस्याद् इत्यधिकरणम् ॥७॥

पत्युरसामञ्जस्यात्॥३७॥

सम्बन्धानुपपत्तेश्च॥३८॥

अधिष्ठानानुपपत्तेश्च॥३९॥

करणवच्चेन्न भोगादिभ्यः॥४०॥

अन्तवत्वमसर्वज्ञता वा॥४१॥

अष्टमं चतुःसूत्रम् उत्पत्त्यसम्भवाद इत्यधिकरणम् ॥८॥

उत्पत्त्यसम्भवात्॥४२॥

नच कर्तुः करणम्॥४३॥

विज्ञानादिभावे वा तदप्रतिषेधः॥४४॥

२६. “दृष्टत्वात्” इतिच्छेदः केषाञ्चित्.

३१. चकाररहितः पाठो निम्बार्कस्य. “क्षणिकत्वाच्च” इति सूत्रमेव न पठ्यते रामानुज-
शैवाभ्याम्. भास्करभाष्येतु पठ्यतएव.

३२. इदमपि सूत्रं न पठ्यतएव भास्करभाष्ये.

३६. ‘अन्त्यावस्थितेश्चोभयनित्यत्वादविशेषात्’ इति माध्वः पाठः.

३८. ‘इदं सूत्रं भास्कर-रामानुज-शैवैः न पठ्यते.

४४. “विज्ञानादिभावो वा इति भास्करपाठः तद्भाष्यप्रकाशकप्रमादजन्यः.

विप्रतिषेधाच्च॥४५॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु अविरोधाख्ये द्वितीये अध्याये
द्वितीयः तर्कचरणः ॥२॥

॥ तृतीयः चरणः ॥

प्रथमं सप्तसूत्रं न वियदित्यधिकरणम् ॥१॥

न वियदश्रुतेः॥१॥

अस्ति तु॥२॥

गौण्यसम्भवात्॥३॥

शब्दाच्च॥४॥

स्याच्चैकस्य ब्रह्मशब्दवत्॥५॥

प्रतिज्ञाहानिरव्यतिरेकाच्छब्देभ्यः॥६॥

यावद्विकारं तु विभागो लोकवत्॥७॥

द्वितीयम् एकसूत्रम् एतेन मातरिश्वा इत्यधिकरणम् ॥२॥

एतेन मातरिश्वा व्याख्यातः॥८॥

तृतीयम् एकसूत्रम् असम्भवाधिकरणम् ॥३॥

असम्भवस्तु सतोनुपपत्तेः॥९॥

चतुर्थम् एकसूत्रं तेजोतः इत्यधिकरणम् ॥४॥

तेजोतस्तथा ह्याह॥१०॥

पञ्चमम् एकसूत्रम् आपः इत्यधिकरणम् ॥५॥

आपः॥११॥

षष्ठम् एकसूत्रं पृथिव्यधिकार इत्यधिकरणम् ॥६॥

पृथिव्यधिकाररूपशब्दान्तरेभ्यः॥१२॥

सप्तमम् एकसूत्रं तदभिध्यानादेव इत्यधिकरणम् ॥७॥

४५. इदं सूत्रं पठ्यतएव भास्करेण.

४. इदं सूत्रं पूर्वीस्मिन् सूत्रे अन्तर्भावितं नैम्बार्क-रामानुज-शैवैः.

६. योगविभागम् आदृत्य “शब्देभ्यः” इति पृथक् सूत्रं रामानुज-शैवाभ्यां पठ्यते.

११. एतस्य सूत्रस्य अग्रे “पृथिवी” इति पृथक् सूत्रं नैम्बार्क-रामानुज-शैवैः पठ्यते.

१२. “पृथिव्यधिकाररूपशब्दान्तरादिभ्यः” इति माधवः पाठः. “अधिकाररूपशब्दान्तरेभ्यः”
इति रामानुज-शैवपाठः.

तदभिध्यानादेव तु तल्लिङ्गात् सः॥१३॥

अष्टमम् एकसूत्रं विपर्ययेण इत्यधिकरणम् ॥८॥

विपर्ययेण तु क्रमोत्त उपपद्यते॥१४॥

नवमं द्विसूत्रम् अन्तरा विज्ञानमनसी इत्यधिकरणम् ॥९॥

अन्तरा विज्ञानमनसी क्रमेण तल्लिङ्गादिति चेन्नाविशेषात्॥१५॥

चराचरव्यपाश्रयस्तु स्यात्तद्व्ययपदेशो भाक्तस्तद्भावभावित्वात्॥१६॥

दशमम् एकसूत्रं नात्माश्रुतेः इत्यधिकरणम् ॥१०॥

नात्माश्रुतेर्नित्यत्वाच्च ताभ्यः॥१७॥

एकादशम् एकसूत्रं ज्ञोत एव इत्यधिकरणम् ॥११॥

ज्ञोत एव॥१८॥

द्वादशं दशसूत्रम् उत्क्रान्तिगत्यागतीनाम् इत्यधिकरणम् ॥१२॥

उत्क्रान्तिगत्यागतीनाम्॥१९॥

स्वात्मना चोत्तरयोः॥२०॥

नाणुरतच्छ्रुतेरिति चेन्नेतराधिकारात्॥२१॥

स्वशब्दोन्मानाभ्याञ्च॥२२॥

अविरोधश्चन्दनवत्॥२३॥

अवस्थितिवैशेष्यादिति चेन्नाभ्युपगमाद्धि हि॥२४॥

गुणाद्वालोकवत्॥२५॥

व्यतिरेको गन्धवत्॥२६॥

तथा च दर्शयति॥२७॥

१३. “तदभिध्यानात्” इति निम्बार्कपाठः.

१४. “उपपद्यते च” इति सर्वेषामप्येकदेशिनां पाठः. “पारम्पर्येण क्रमोत्त उपपद्यते च” इति

शैवः पाठः. भास्करभाष्ये अन्तर्भावितम् एतत्सूत्रं पूर्वस्मिन्.

१६. “अभाक्तः” इतिच्छेदः शैवस्य.

१८. एतस्य सूत्रत्याग्रे “युक्तेश्च” इति सूत्रं माध्वमते.

१९. प्रदीपकारास्तु चतुर्दशसूत्रमेव एतदधिकरणं पठन्ति तेन तन्मते पादे अस्मिन् अधिकरणानि पञ्चदशैव न तु षोडश. श्रीविवरणकारास्तु इच्छाराम-निर्भयराम-मतमेव स्वीकुर्वन्ति.

“कस्मादुत्क्रान्तिगत्यागतीनाम्” इति भास्करपाठस्तु अशुद्धः.

२५. “गुणाद्वा आलोकवत्” इतिच्छेदो भास्कर-नैम्बार्क-रामानुज-शैवानामपि.

२७. “तथा हि दर्शयति” इति पठित्वा एतत्सूत्रम् अन्तर्भाव्यते पूर्वस्मिन् सूत्रे नैम्बार्क-शैवाभ्याम्. “तथा च दर्शयति” इति पठित्वा च रामानुजेन.

पृथगुपदेशात्॥२८॥

त्रयोदशं चतुःसूत्रं तदगुणसारत्वादित्यधिकरणम् ॥१३॥

तदगुणसारत्वात्तु तद्व्ययपदेशः प्राज्ञवत्॥२९॥

यावदात्मभावित्वाच्च न दोषस्तद्दर्शनात्॥३०॥

पुंस्त्वादिवत्वस्य सतोभिव्यक्तियोगात्॥३१॥

नित्योपलब्ध्यनुपलब्धिप्रसङ्गोन्यतरनियमो वान्यथा॥३२॥

चतुर्दशम् अष्टसूत्रं कर्ता शास्त्रार्थवत्वाद् इत्यधिकरणम् ॥१४॥

कर्ताशास्त्रार्थवत्वात्॥३३॥

विहारोपदेशात्॥३४॥

उपादानात्॥३५॥

व्यपदेशाच्च क्रियायां न चेन्निर्देशविपर्ययः॥३६॥

उपलब्धिवदनियमः॥३७॥

शक्तिविपर्ययात्॥३८॥

समाध्यभावाच्च॥३९॥

यथा च तक्षोभयथा॥४०॥

पञ्चदशं द्विसूत्रं परात्तु तच्छ्रुतेः इत्यधिकरणम् ॥१५॥

परात्तु तच्छ्रुतेः॥४१॥

कृतप्रयत्नापेक्षास्तु विहितप्रतिषेधवैयर्थ्यादिभ्यः॥४२॥

षोडशम् एकादशसूत्रम् अंशो नानाव्यपदेशादित्यधिकरणम् ॥१६॥

अंशो नानाव्यपदेशादन्यथाचापि दाशकितवादित्वमधीयत एके॥४३॥

मन्त्रवर्णात्॥४४॥

अपि स्मर्यते॥४५॥

प्रकाशादिवन्नैवं परः॥४६॥

३१. “सतो व्यक्तियोगात्” इति पाठः पु-संज्ञकपुस्तके प्रमादजः.

३५. “उपादानादिवहरोपदेशाच्च” इत्येकसूत्रत्वेन पठित्वा उपेक्षितम् उत्तरसूत्रं रामानुज-
शैवाभ्याम्.

४२. “विहितप्रतिषेधावैयर्थ्यादिभ्यः” इति माध्वपाठः.

४३. “दाशकितवादित्वमधीयत एके” इति पाठो गो-संज्ञकपुस्तके विवरणे च.

४४. “मन्त्रवर्णाच्च” इति क-संज्ञकपुस्तकपाठः शाङ्करश्च.

४५. “अपि च स्मर्यते” इति क-संज्ञकपुस्तकपाठः शाङ्कर-नैम्बार्क-शैव-भैक्षवश्च.

४६. “प्रकाशादिवत्तु नैवं परः” नैम्बार्क-रामानुज-शैवपाठः.

स्मरन्ति च॥४७॥

अनुज्ञापरिहारौ देहसम्बन्धाज्ज्योतिरादिवत्॥४८॥

असन्ततेश्चाव्यतिकरः॥४९॥

आभास एव च॥५०॥

अदृष्टानियमात्॥५१॥

अभिसन्ध्यादिष्वपि चैवम्॥५२॥

प्रदेशादिचेन्नान्तर्भावात्॥५३॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु अविरोधाख्ये द्वितीये अध्याये
तृतीयो वियदादिचरणः॥३॥

॥ चतुर्थः चरणः ॥

प्रथमं पञ्चसूत्रं तथा प्राणः इत्यधिकरणम् ॥१॥

तथा प्राणः॥१॥

गौण्यसम्भवात्॥२॥

तत्प्राक्श्रुतेश्च॥३॥

तत्पूर्वकत्वाद् वाचः॥४॥

सप्तगतेर्विशेषितत्वाच्च॥५॥

द्वितीयम् एकसूत्रं हस्तादयः इत्यधिकरणम् ॥२॥

हस्तादयस्तु स्थितेतो नैवम्॥६॥

तृतीयम् एकसूत्रम् अणवच्च इत्यधिकरणम् ॥३॥

अणवच्च॥७॥

चतुर्थं द्विसूत्रं श्रेष्ठश्च इत्यधिकरणम् ॥४॥

४९. “असन्ततेश्चाव्यतिकरः” इति शैवः पाठः.

५०. “आभासा एव वा” इति भास्करपाठः “आभासा एव च” इति नैम्बार्कशैवपाठः.

“आभासा एव च” इति विकल्पेन रामानुजपाठः.

५२. “अभिसन्ध्यादिष्वप्येवम्” इति भैक्षवपाठः.

५३. “प्रदेशभेदान्नेतिचेन्नान्तर्भावात्” इति रामानुजपाठः.

१. “तथा प्राणाः” इति पाठः क-संज्ञकपुस्तके सर्वेषामपि एकदेशिनाञ्च.

२. “एतस्य सूत्रस्य अग्रे “प्रतिज्ञानुपरोधाच्च” इति नव्यं सूत्रं माध्वमते.

३. इदं सूत्रं रामानुज-शैवाभ्यां पूर्वस्मिन् सूत्रे अन्तर्भावितम्.

श्रेष्ठश्च॥८॥

न वायुक्रिये पृथगुपदेशात्॥९॥

पञ्चमं चतुःसूत्रं चक्षुरादिवत्त्वित्यधिकरणम् ॥

चक्षुरादिवत्तु तत्सहशिष्ट्यादिभ्यः॥१०॥

अकरणत्वाच्च न दोषस्तथा हि दर्शयति॥११॥

पञ्चवृत्तिर्मनोवद्वयपदिश्यते॥१२॥

अणुश्च॥१३॥

षष्ठम् एकसूत्रं ज्योतिराद्यधिष्ठानन्वित्यधिकरणम् ॥६॥

ज्योतिराद्यधिष्ठानं तु तदामननात्॥१४॥

सप्तमं द्विसूत्रं प्राणवता इत्यधिकरणम् ॥७॥

प्राणवता शब्दात्॥१५॥

तस्य च नित्यत्वात्॥१६॥

अष्टमं त्रिसूत्रम् इन्द्रियाणि तद्व्यपदेशादित्यधिकरणम् ॥८॥

तदिन्द्रियाणि तद्व्यपदेशादन्यत्र श्रेष्ठात्॥१७॥

भेदश्रुतेः॥१८॥

वैलक्षण्याच्च॥१९॥

नवमम् एकसूत्रं संज्ञामूर्तिक्लृप्तिस्त्वित्यधिकरणम् ॥९॥

संज्ञामूर्तिक्लृप्तिस्तु त्रिवृत्कुर्वत उपदेशात्॥२०॥

दशमं द्विसूत्रं मांसादिभौमम् इत्यधिकरणम् ॥१०॥

मांसादि भौमं यथाशब्दमितयोश्च॥२१॥

वैशेष्यात्तु तद्वादस्तद्वादः॥२२॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु अविरोधाख्ये द्वितीये अध्याये

चतुर्थः प्राणादिचरणः॥४॥

१०. “तत्सह शिष्ट्यादिभ्यः” इति भास्करपाठः तद्भाष्यप्रकाशकप्रमादजः.

१४. “प्राणवता च शब्दात्” इति सूत्रम् अन्तर्भावितं रामानुज-शैवाभ्यां पूर्वसूत्रे.

“तदामननाद्” इत्यस्य स्थाने “तदामनात्” इति भास्करपाठः.

१६. “तस्य नित्यत्वात्” इति निम्बार्कपाठः.

१७. “त इन्द्रियाणि” इति सर्वेषामपि एकदेशिनां पाठः.

१८. “भेदश्रुतेर्वैलक्षण्याच्च” इति एकमेव सूत्रं नैम्बार्क-रामानुज-शैवमते.

तृतीयोऽध्यायः

॥प्रथमः चरणः॥

प्रथमं सप्तसूत्रं रंहत्यधिकरणम् ॥१॥

तदन्तरप्रतिपत्तौ रंहति सम्परिष्वक्तः प्रश्ननिरूपणाभ्याम् ॥१॥

त्यात्मकत्वात् भूयस्त्वात् ॥२॥

प्राणगतेश्च ॥३॥

अग्न्यादिगतिश्रुतेरिति चेन्न भाक्तत्वात् ॥४॥

प्रथमेश्रवणादिति चेन्न ता एव ह्युपपत्तेः ॥५॥

अतच्छ्रुतत्वादिति चेन्नेष्टादिकारिणां प्रतीतेः ॥६॥

भाक्तं वानात्मवित्वात् तथा हि दर्शयति ॥७॥

द्वितीयं चतुःसूत्रं कृतात्ययाधिकरणम् ॥२॥

कृतात्ययेनुशयवान् दृष्टस्मृतिभ्यां यथेतमनेवं च ॥८॥

चरणादिति चेन्नोपलक्षणार्थेति कार्ष्णाजिनिः ॥९॥

आनर्थक्यमिति चेन्न तदपेक्षत्वात् ॥१०॥

सुकृतदुष्कृते एवेति तु बादरिः ॥११॥

तृतीयं पञ्चसूत्रम् अनिष्टादिकारिणाम् इत्यधिकरणम् ॥३॥

अनिष्टादिकारिणामपि च श्रुतम् ॥१२॥

संयमने त्वनुभूयेतरेषामारोहावरोहौ तद्गतिदर्शनात् ॥१३॥

स्मरन्ति च ॥१४॥

अपि सप्त ॥१५॥

तत्रापि च तद्व्ययापारादविरोधः ॥१६॥

४. “चेद्भाक्तत्वात्” इति नैम्बार्कः पाठः.

५. “प्रथमे श्रवणात्” इति भैक्षवः पाठः.

७. “भाक्तं च” इति भास्करपाठः.

८. चकाररहितो भास्करपाठः. “यथेतमनेवं च” इति सूत्रांशं माध्वा नवमसूत्रत्वेन पठन्ति.

९. “तदुपलक्षणार्थेति” रामानुज-नैम्बार्क-माध्व-शैवाः.

११. ‘इति’रहितो भास्करपाठः.

१५. “अपि च” इति शाङ्कर-शैव-भैक्षवपाठः. १६. चकार-रहितो रामानुजपाठः.

चतुर्थं चतुःसूत्रं विद्याकर्मणोः इत्यधिकरणम् ॥४॥

विद्याकर्मणोरिति तु प्रकृतत्वात् ॥१७॥

न तृतीये तथोपलब्धेः ॥१८॥

स्मर्यतेपि च लोके ॥१९॥

दर्शनाच्च ॥२०॥

पञ्चमं त्रिसूत्रं तृतीयशब्दावरोधाधिकरणम् ॥५॥

तृतीयशब्दावरोधः संशोकजस्य ॥२१॥

साभाव्यापत्तिरूपपत्तेः ॥२२॥

नातिचिरेण विशेषात् ॥२३॥

षष्ठं द्विसूत्रम् अन्याधिष्ठिते इत्यधिकरणम् ॥६॥

अन्याधिष्ठिते पूर्ववदभिलापात् ॥२४॥

अशुद्धमिति चेन्न शब्दात् ॥२५॥

सप्तमम् एकसूत्रं रेतःसिग्धाधिकरणम् ॥७॥

रेतः सिग्योगोथ ॥२६॥

अष्टमम् एकसूत्रं योनेः शरीरम् इत्यधिकरणम् ॥७॥

योनेः शरीरम् ॥२७॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु तृतीये साधनाख्ये प्रकारबोधकतानिरूपके
अध्याये अधिकारिजन्मनिर्धारो नाम प्रथमः चरणः ॥१॥

॥ द्वितीयः चरणः ॥

प्रथमं षट्सूत्रं सन्ध्याधिकरणम् ॥१॥

सन्ध्ये सृष्टिराह हि ॥१॥

निर्मातारं चैके पुत्रादयश्च ॥२॥

२१. 'तृतीये' इति पाठो ब-पुस्तके माध्वानां च. अस्मत्सूत्रादनन्तरं "स्मरणाच्च" इति
माध्वाः पठन्ति.

२२. "तत्त्वभाव्यापत्तिः" इति रामानुज-नैम्बार्क-माध्व-शैवपाठः. "स्वाभाव्यापत्तिः"
इति भास्करपाठः

२४. "अन्याधिष्ठितेषु" इति शाङ्करपाठः.

२६. "रेतःसिग्योगाच्च" इति भास्करपाठः.

२७. इदमपि सूत्रं भास्करभाष्ये वर्तते एव.

मायामात्रं तु कात्स्न्येनानभिव्यक्तस्वरूपत्वात्॥३॥

सूचकश्च हि श्रुतेराचक्षते च तद्विदः॥४॥

पराभिध्यानात्तु तिरोहितं ततो ह्यस्य बन्धविपर्ययौ॥५॥

देहयोगाद्वा सोऽपि॥६॥

द्वितीयम् एकसूत्रं तदभावो नाडीषु इत्यधिकरणम् ॥२॥

तदभावो नाडीषु तच्छ्रुतेरात्मनि च॥७॥

तृतीयम् त्रिसूत्रम् अतः प्रबोधः इत्यधिकरणम् ॥३॥

अतः प्रबोधोऽस्मात्॥८॥

स एव तु कर्मानुस्मृतिशब्दविधिभ्यः॥९॥

मुग्धेर्धसम्पत्तिः परिशेषात्॥१०॥

चतुर्थं त्रिसूत्रम् उभयलिङ्गाधिकरणम् ॥४॥

न स्थानतोऽपि परस्योभयलिङ्गं सर्वत्र हि॥११॥

न भेदादिति चेन्न प्रत्येकमतद्वचनात्॥१२॥

अपि चैवमेके॥१३॥

पञ्चमं पञ्चसूत्रम् अरूपवदेव हि इत्यधिकरणम् ॥१॥

अरूपवदेव हि तत्प्रधानत्वात्॥१४॥

प्रकाशवच्चावैयर्थ्यम्॥१५॥

आह च तन्मात्रम्॥१६॥

दर्शयति चाथोऽपि स्मर्यते॥१७॥

अत एव चोपमा सूर्यकादिवत्॥१८॥

४. “पराभिध्यानदेहयोगसूत्रे पठित्वा षष्ठत्वेन इदं सूत्रं पठतो रामानुज-निम्बार्कौ.

“आचक्षते च” इत्येव पाठो भास्करभाष्ये.

५. “पराभिध्यानम्” इति भास्करपाठः. ७. “आत्मनि ह” इति माध्वः पाठः.

९. “स एव च” इति माध्व-भैक्षवपाठः.

१०. “अर्धसम्पत्तिः” इत्येव पाठो भास्करभाष्ये.

१२. “भेदादिति चेन्न” इति रामानुज-नैम्बार्क-शैवपाठः. “न भेदात्” इत्येव पाठो भास्करभाष्ये.

१४. अरूपसूत्रं भास्करभाष्ये वर्ततएव. “अस्थूलम्” इत्यादितु भाष्यमेव तस्य सूत्रत्वेन पाठो भ्रान्त्यैव.

१५. “वावैयर्थ्यात्” इति भास्करपाठः. “चावैयर्थ्यात्” इति माध्वपाठः.

१८. चकाररहितो भास्करपाठः.

षष्ठं चतुःसूत्रम् अम्बुवदग्रहणादित्यधिकरणम् ॥६॥

अम्बुवदग्रहणात्तु न तथात्वम् ॥१९॥

वृद्धिहासभाक्त्वमन्तर्भावादुभयसामञ्जस्यादेवम् ॥२०॥

दर्शनाच्च ॥२१॥

प्रकृतैतावत्वं हि प्रतिषेधति ततो ब्रवीति च भूयः ॥२२॥

सप्तमं द्विसूत्रं तदव्यक्तमाह हि इत्यधिकरणम् ॥७॥

तदव्यक्तमाह हि ॥२३॥

अपि संराधने प्रत्यक्षानुमानाभ्याम् ॥२४॥

अष्टमं त्रिसूत्रं प्रकाशादिवच्चेत्यधिकरणम् ॥८॥

प्रकाशादिवच्चावैशेष्यं प्रकाशश्च कर्मण्यभ्यासात् ॥२५॥

अतो नन्तेन तथा हि लिङ्गम् ॥२६॥

उभयव्यपदेशात्त्वहिकुण्डलवत् ॥२७॥

नवमं त्रिसूत्रं प्रकाशाश्रयवद्वा इत्यधिकरणम् ॥९॥

प्रकाशाश्रयवद्वा तेजस्त्वात् ॥२८॥

पूर्ववद्वा ॥२९॥

प्रतिषेधाच्च ॥३०॥

दशमं सप्तसूत्रं परमतः सेतून्मानेत्यधिकरणम् ॥

परमतः सेतून्मानसम्बन्धभेदव्यपदेशेभ्यः ॥३१॥

सामान्यात् ॥३२॥

बुद्ध्यर्थः पादवत् ॥३३॥

स्थानविशेषात् प्रकाशादिवत् ॥३४॥

उपपत्तेश्च ॥३५॥

तथान्यप्रतिषेधात् ॥३६॥

१९. तुकाररहितो भास्करपाठः.

२०. “एवम्” इत्येव भास्करपाठः.

२२. “सूत्रम् इदं पूर्वस्मिन् अन्तर्भावयतो रामानुज-शैवौ.

२४. “अपि च” इति शाङ्करः पाठः.

२५. “प्रकाशवच्च” इति माध्वः पाठः. “प्रकाशश्च” इत्यादिसूत्रांशं पृथक् सूत्रत्वेन माध्वाः पठन्ति.

२७. तुकाररहितो भास्करपाठः.

अनेन सर्वगतत्वमायामशब्दादिभ्यः॥३७॥

एकादशं चतुःसूत्रं फलमत उपपत्तेः इत्यधिकरणम् ॥११॥

फलमत उपपत्तेः॥३८॥

श्रुतत्वाच्च॥३९॥

धर्म जैमिनिरत एव॥४०॥

पूर्व तु बादरायणो हेतुव्यपदेशात्॥४१॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रे तृतीये साधनाख्ये प्रकारबोधकतानिरूपके अध्याये
विषयावधृतिः नाम द्वितीयः चरणः॥२॥

॥ तृतीयः चरणः ॥

प्रथमं पञ्चदशसूत्रं सर्ववेदान्तप्रत्ययत्वाधिकरणम् ॥१॥

सर्ववेदान्तप्रत्ययं चोदनाद्यविशेषात्॥१॥

भेदान्नेति चेदेकस्यामपि॥२॥

स्वाध्यायस्य तथात्वेन समाचारेधिकाराच्च सववच्च तन्नियमः॥३॥

दर्शयति च॥४॥

उपसंहारोर्थाभेदाद्विधिशेषवत् समाने च॥५॥

अन्यथात्वं शब्दादिति चेन्नाविशेषात्॥६॥

न वा प्रकरणभेदात् परोवरीयस्त्वादिवत्॥७॥

संज्ञातश्चेत्तदुक्तमस्ति तु तदपि॥८॥

३२. “दर्शनात्” इति माध्वः पाठः.

३५. इदमपि सूत्रं भास्करभाष्ये वर्ततएव.

३६. “अन्यत् प्रतिषेधात्” इति माध्वः पाठः.

३७. “सर्वगतत्वमायामयशब्दादिभ्यः” इति माध्वः पाठः.

२. “भेदान्नेतिचेन्न” इति शाङ्कर-शैव-भैक्षवः पाठः. “भेदान्नेतिचेत् स्यात्” इति
भास्करपाठः.

३. “तथात्वेन हि” इति शाङ्कर-शैव-भैक्षवः पाठः. “तथात्वे हि” इति भास्कर-रामानुज-
नैम्बार्कपाठः. “सववत्” इत्येव भास्करपाठः. “सलिलवच्च तन्नियमः” इति माध्वानां
पृथक् सूत्रम्.

६. “अन्यथात्वं च” इति माध्वः पाठः.

७. ‘न च’ इति भास्करपाठः.

व्याप्तेश्च समञ्जसम्॥९॥
 सर्वाभेदादन्यत्रेमे॥१०॥
 आनन्दादयः प्रधानस्य॥११॥
 प्रियशिरस्त्वाद्यप्राप्तिरुपचयापचयौ हि भेदे॥१२॥
 इतरे त्वर्थसामान्यात्॥१३॥
 आध्यानाय प्रयोजनाभावात्॥१४॥
 आत्मशब्दाच्च॥१५॥
 द्वितीयं द्विसूत्रम् आत्मगृहीत्यधिकरणम् ॥२॥
 आत्मगृहीतिरितरवदुत्तरात्॥१६॥
 अन्वयादिति चेत् स्यादवधारणात्॥१७॥
 तृतीयं षट्सूत्रं कार्याख्यानादित्यधिकरणम् ॥३॥
 कार्याख्यानादपूर्वम्॥१८॥
 ('अपूर्वम्' इत्येव भास्करपाठः.)
 समान एवं चाभेदात्॥१९॥
 सम्बन्धादेवमन्यत्रापि॥२०॥
 न वाविशेषात्॥२१॥
 दर्शयति च॥२२॥
 सम्भृतिद्युव्याप्त्यपि चातः॥२३॥
 चतुर्थम् एकसूत्रं पुरुषविद्यायाम् इत्यधिकरणम् ॥४॥
 पुरुषविद्यायामिव चेतरेषामनाम्नानात्॥२४॥
 पञ्चमं द्विसूत्रं वेधाद्यधिकरणम् ॥५॥
 वेधाद्यर्थभेदात्॥२५॥

-
९. 'प्राप्तेश्च' इति माध्वः पाठः.
 १३. 'अर्थसाम्यात्' इति माध्वः पाठः.
 १६. 'आत्मगृहीतेः' इति भास्करपाठः.
 २१. "विशेषात्" इति शाङ्कर-भास्कर-रामानुज-नैम्बार्क-माध्व-शैवपाठोपि
 सिद्धान्तसम्मतएव.
 २३. "सम्भृतिद्युव्याप्त्यपि" इत्येव भास्करपाठः.
 २४. "पुरुषविद्यायामपि" इति भास्कर-रामानुज-नैम्बार्क-माध्व-शैवपाठः.

हानौ तूपायनशब्दशेषत्वात् कुशाच्छन्दःस्तुत्युपगानवत् तदुक्तम् ॥२६॥

षष्ठं द्विसूत्रं सम्परायाधिकरणम् ॥६॥

सम्पराये तर्तव्याभावात् तथा ह्यन्ये ॥२७॥

छन्दत उभयाविरोधात् ॥२८॥

सप्तमम् एकसूत्रं गतेरर्थवत्वम् इत्यधिकरणम् ॥७॥

गतेरर्थवत्वमुभयथान्यथा हि विरोधः ॥२९॥

अष्टमम् एकसूत्रम् उपपन्नाधिकरणम् ॥८॥

उपपन्नस्तल्लक्षणार्थोपलब्धेलोकवत् ॥३०॥

नवमम् एकसूत्रनियमाधिकरणम् ॥९॥

अनियमः सर्वासामविरोधः शब्दानुमानाभ्याम् ॥३१॥

दशमम् एकसूत्रम् आधिकारिकाधिकरणम् ॥१०॥

यावदधिकारमवस्थितिराधिकारिकाणाम् ॥३२॥

एकादशं द्विसूत्रम् अक्षरधियाम् इत्यधिकरणम् ॥११॥

अक्षरधियां त्ववरोधः सामान्यतद्भावाभ्यामौपसदवत् तदुक्तम् ॥३३॥

इयदामननात् ॥३४॥

द्वादशं त्रिसूत्रम् अन्तरा भूतग्रामवद् इत्यधिकरणम् ॥१२॥

अन्तरा भूतग्रामवत् स्वात्मनः ॥३५॥

अन्यथाभेदानुपपत्तिरिति चेन्नोपदेशान्तरवत् ॥३६॥

व्यतिहारो विशिष्यन्ति हीतरवत् ॥३७॥

त्रयोदशं द्विसूत्रं सैव हि इत्यधिकरणम् ॥१३॥

सैव हि सत्यादयः ॥३८॥

२६. “कुशाच्छन्दस्तुत्युपगानवत्” इति शाङ्कर-नैम्बार्क-शैव-पाठः.

२७. “सम्पराय” इति सर्वेपि एकदेशिनः.

२९. “उभयधा” इति रामानुजपाठः.

३०. “उपपन्न” सूत्रम् आदौ पठित्वा गतिसूत्रं पश्चात् सिद्धान्तेन पठति शैवः.

३२. “यावदधिकार” सूत्रम् आदौ पठित्वा पश्चादनियमसूत्रं पठतो रामानुज-शैवौ.

३३. “अवरोधः” इत्येव भास्करपाठः प्रतिभाति. “अवबोधः” इति भैक्षवः पाठः.

३४. “इयत्” इत्येव भास्करपाठः प्रतिभाति. मुद्रितस्तु “ईयत्” इति.

३५. “भूतग्रामवदितिचेत्तदुक्तम्” इति माध्वः पाठः.

३६. रामानुज-नैम्बार्क-शैवाः सूत्रम् इदम् अन्तर्भावयन्ति पूर्वस्मिन् सूत्रे. “उपदेशवत्” इति रामानुज-माध्व-शैवपाठः. “अन्यथाभेदानुपपत्तेः” इति पाठो भैक्षवः.

कामादीतरत्र तत्र चायतनादिभ्यः ॥३९॥

चतुर्दशं द्विसूत्रम् आदरादित्यधिकरणम् ॥१३॥

आदरादलोपः ॥४०॥

उपस्थितेतस्तद्वचनात् ॥४१॥

पञ्चदशम् एकसूत्रं तन्निर्धारणाधिकरणम् ॥१५॥

तन्निर्धारणानियमस्तद्वृष्टेः पृथग्यप्रतिबन्धः फलम् ॥४२॥

षोडशम् एकसूत्रं प्रदानवदित्यधिकरणम् ॥१६॥

प्रदानवदेव तदुक्तम् ॥४३॥

सप्तदशं दशसूत्रं लिङ्गभूयस्त्वाधिकरणम् ॥१७॥

लिङ्गभूयस्त्वात्तद्वि बलीयस्तदपि ॥४४॥

पूर्वविकल्पः प्रकरणात् स्यात् क्रियामानसवत् ॥४५॥

अतिदेशाच्च ॥४६॥

विद्यैव तु निर्धारणात् ॥४७॥

दर्शनाच्च ॥४८॥

श्रुत्यादिबलीयस्त्वाच्च न बाधः ॥४९॥

अनुबन्धादिभ्यः प्रज्ञान्तरपृथक्त्ववद् दृष्टश्च तदुक्तम् ॥५०॥

न सामान्यादप्युपलब्धेर्मृत्युवन्न हि लोकापत्तिः ॥५१॥

परेण च शब्दस्य ताद्विध्यं भूयस्त्वात्वनुबन्धः ॥५२॥

एक आत्मनः शरीरे भावात् ॥५३॥

अष्टादशं त्रिसूत्रं व्यतिरेकाधिकरणम् ॥१८॥

व्यतिरेकस्तद्भावाभावित्वान्न तूपलब्धिवत् ॥५४॥

अङ्गावबद्धास्तु न शाखासु हि प्रतिवेदम् ॥५५॥

३९. “कामादितरत्र” इति माध्वः पाठः, “कामादयस्तत्र तत्र” इति च शैवः.

४१. “उपस्थितेतस्तद्वचनात्” इत्येव भास्करपाठः. “उपस्थितेतस्तद्वचनात्” इति च माध्वः.

४२. “तन्निर्धारणार्थनियमः” इति माध्वः पाठः.

४३. “एव हि” इति माध्वः पाठः.

४८. सूत्रम् इदम् अन्तर्भावयन्ति पूर्वस्मिन् सूत्रे रामानुज-नैम्बार्क-शैवाः.

५०. “प्रज्ञान्तरपृथक्त्ववद् दृष्टिश्च” इति पृथक् सूत्रं पठन्ति माध्वाः.

५४. “तद्भावभावित्वात्” इति भास्कर-रामानुज-नैम्बार्क-माध्व-शैवपाठः.

मन्त्रादिवद्वाविरोधः॥५६॥

एकोनविंशम् एकसूत्रं भूमनः इत्यधिकरणम् ॥१९॥

भूमनः क्रतुवज्ज्यायस्त्वं तथा हि दर्शयति॥५७॥

विंशम् एकसूत्रं नानाशब्दादिभेदाद् इत्यधिकरणम् ॥२०॥

नाना शब्दादिभेदात्॥५८॥

*एकविंशम् एकसूत्रं विकल्पाधिकरणम् ॥२१॥

तेन तन्मते चरणेऽस्मिंश्चतुर्विंशतिरधिकरणानि ॥

विकल्पोविशिष्टफलत्वात्॥५९॥

द्वाविंशम् एकसूत्रं काम्यास्त्वित्यधिकरणम् ॥२२॥

काम्यास्तु यथाकामं समुच्चीयेरन्नवा पूर्वहेत्वभावात्॥६०॥

त्रयोविंशं द्विसूत्रम् अङ्गेषु इत्यधिकरणम् ॥२३॥

अङ्गेषु यथाश्रयभावः॥६१॥

शिष्टेश्च॥६२॥

चतुर्विंशं द्विसूत्रं समाहाराद् इत्यधिकरणम् ॥२४॥

समाहारात् ॥६३॥

गुणसाधारण्यश्रुतेश्च॥६४॥

पञ्चविंशं द्विसूत्रं न वा तत्सहभावाधिकरणम् ॥२५॥

न वा तत्सहभावाश्रुतेः॥६५॥

दर्शनाच्च॥६६॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु उपनिषदां विद्याजनकतारूपसाधनाख्ये

तृतीयाध्याये गुणोपसंहारो नाम तृतीयः चरणः॥३॥

॥ चतुर्थः चरणः ॥

प्रथमं चतुर्विंशतिसूत्रात्मकं पुरुषार्थोतः शब्दादित्यधिकरणम् ॥१॥

पुरुषार्थोऽतः शब्दादिति बादरायणः॥१॥

शेषत्वात् पुरुषार्थवादो यथान्येष्विति जैमिनिः॥२॥

५७. “तथा च दर्शयति” इति माध्वः पाठः.

*.अधिकरणसङ्ग्रहकारमते द्विसूत्रमेतदधिकरणम् ।

६५. ‘तत्सहभावश्रुतेश्च’ इति माध्वः पाठः.

२. ‘यथा हि’ इति भैक्षवः पाठः.

आचारदर्शनात्॥३॥
 तच्छ्रुतेः॥४॥
 समन्वारम्भणात्॥५॥
 तद्वतो विधानात्॥६॥
 नियमाच्च॥७॥
 अधिकोपदेशात् बादरायणस्यैवं तद्दर्शनात्॥८॥
 तुल्यं दर्शनम्॥९॥
 असार्वत्रिकी॥१०॥
 विभागः शतवत्॥११॥
 अध्ययनमात्रवतः॥१२॥
 नाविशेषात्॥१३॥
 स्तुतयेऽनुमतिर्वा॥१४॥
 कामकारेण चैके॥१५॥
 उपमर्दञ्च॥१६॥
 ऊर्ध्वरितस्सु च शब्दे हि॥१७॥
 परामर्शजैमिनिरचोदना चापवदति हि॥१८॥
 अनुष्ठेयं बादरायणः साम्यश्रुतेः॥१९॥
 विधिर्वा धारणवत्॥२०॥
 स्तुतिमात्रमुपादानादिति चेन्नापूर्वत्वात्॥२१॥
 पारिप्लवार्था इति चेन्न विशेषितत्वात्॥२२॥

-
४. 'तच्छ्रुतेश्च' इति भैक्षवः पाठः.
 ७. चकार-रहितो रामानुज-शैवपाठः.
 ८. 'बादरायणस्यैवम्' इत्येव भास्करपाठः. 'बादरायणस्यैव' इति भैक्षवः पाठः.
 ९. 'तुल्यं तु' इति सर्वेपि एकदेशिनः.
 १५. षोडशं सूत्रम् आदौ पठित्वा इदं सूत्रं भिक्षुः पठति.
 १८. 'अचोदनात्' इति भास्कर-रामानुज-नैम्बार्क-शैवपाठः.
 २१. अस्मात् सूत्राद् अनन्तरं "भावशब्दाच्च" इति सूत्रं यत् सर्वेपि एकदेशिनः पठन्ति तद्
 "विधिर्वा धारणवत्" इति पूर्वणैव सूत्रेण गतार्थत्वाद् उपेक्षितं श्रीमदाचार्यचरणैः
 लेखकदोषादेव वा त्रुटितम् इति श्रीप्रकाशकाराः.
 २२. भास्करभाष्यम् अत्र न दृश्यते.

तथा चैकवाक्यतोपबन्धात्॥२३॥

अत एव चाग्नीन्धनाद्यनपेक्षा॥२४॥

द्वितीयं षट्सूत्रं सवपिक्षेत्यधिकरणम् ॥२॥

सर्वपेक्षा च यज्ञादिश्रुतेरश्ववत्॥२५॥

शमदमाद्युपेतः स्यात् तथापि तु तद्विधेस्तदङ्गन्तया तेषाम् अवश्यानुष्ठेयत्वात्
॥२६॥

सर्वान्नानुमतिश्च प्राणात्यये तद्दर्शनात्॥२७॥

अबाधाच्च॥२८॥

अपि स्मर्यते॥२९॥

शब्दश्चातोकाकारे॥३०॥

तृतीयम् अष्टसूत्रं विहितत्वाच्चाश्रमकर्मैत्यधिकरणम् ॥३॥

विहितत्वाच्चाश्रमकर्मपि॥३१॥

सहकारित्वेन च॥३२॥

सर्वथापि त एवोभयलिङ्गात्॥३३॥

अनभिभवं च दर्शयति॥३४॥

अन्तरा चापि तु तद्दृष्टेः॥३५॥

अपि स्मर्यते॥३६॥

विशेषानुग्रहश्च॥३७॥

अतस्त्वितरज्यायो लिङ्गाच्च॥३८॥

चतुर्थम् एकसूत्रं तद्भूतस्य इत्यधिकरणम् ॥४॥

तद्भूतस्य तु नातद्भावो जैमिनेरपि नियमात्तद्रूपाभावेभ्यः॥३९॥

२३. 'एकवाक्योपबन्धात्' इति भास्कर-रामानुज-माध्वपाठः.

२६. 'तेषामपि' इति रामानुज-शैवपाठः.

२८. 'अपि च' इति शाङ्कर-भास्कर-नैम्बार्क-शैव-भैक्षवपाठः.

३३. 'सर्वथापि तु ते' इति माध्वः पाठः.

३६. 'अपि च' इति शाङ्कर-नैम्बार्क-शैव-भैक्षवपाठः.

३७. 'विशेषानुग्रहं च' इति माध्वः पाठः.

३८. चकार-रहितो नैम्बार्कपाठः.

३९. 'जैमिनिरपि' इति भास्करपाठः. 'तद्भूतस्य तु तद्भावः' इति माध्वपाठः. तुरहितो
भैक्षवश्च.

पञ्चमं द्विसूत्रं न चाधिकारिकमित्यधिकरणम् ॥५॥
 न चाधिकारिकमपि पतनानुमानात्तदयोगात् ॥४०॥
 उपपूर्वमपि त्वेके भावमशनवत् तदुक्तम् ॥४१॥
 षष्ठं चतुःसूत्रं बहिस्तूभयथेत्यधिकरणम् ॥६॥
 बहिस्तूभयथापि स्मृतेराचाराच्च ॥४२॥
 स्वामिनः फलश्रुतेरित्यात्रेयः ॥४३॥
 आर्त्विज्यमित्यौडुलोमिस्तस्मै हि परिक्रीयते ॥४४॥
 श्रुतेश्च ॥४५॥

सप्तमम् एकसूत्रं सहकार्यन्तराधिकरणम् ॥७॥
 सहकार्यन्तरविधिः पक्षे तृतीयं तद्वतो विध्यादिवत् ॥४६॥
 अष्टमं चतुःसूत्रं गृहिणोपसंहाराधिकरणम् ॥८॥
 कृत्स्नभावात्तु गृहिणोपसंहारः ॥४७॥
 मौनवदितरेषामप्युपदेशात् ॥४८॥
 अनाविष्कुर्वन्नन्वयात् ॥४९॥
 ऐहिकमप्रस्तुतप्रतिबन्धे तददर्शनात् ॥५०॥
 नवमम् एकसूत्रम् एवं मुक्तिफलानियम इत्यधिकरणम् ॥९॥
 एवं मुक्तिफलानियमस्तदवस्थावधृतेस्तदवस्थावधृतेः ॥५१॥
 इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु उपनिषदां विद्याजनकतारूपसाधनाख्ये
 तृतीयाध्याये कर्मोपसंहारे नाम चतुर्थश्चरणः ॥४॥

४०. 'पतनानुमानात्' इत्येव भैक्षवपाठः.
 ४१. इदं सूत्रं भास्करेण न पठ्यते. 'अपीत्येके' इति रामानुज-माध्व-शैवपाठः.
 'भावमशनवत्' इति माध्वपाठः.
 ४२. 'अपि' इति भास्करे नास्ति. 'उभयधा' इति रामानुजपाठः.
 ४४. 'परिक्रीयते' इति रामानुज-माध्वपाठः.
 ४५. सूत्रम् इदं न पठ्यते भास्कर-रामानुज-नैम्बार्क-माध्व-शैवैः.
 ५०. 'ऐहिकमपि' इति शाङ्करपाठः. 'अप्रस्तुते' इति नैम्बार्कपाठः. "ऐहिकमप्रस्तुतं
 प्रतिबन्ध तददर्शनात्" इति भास्करपाठः.

चतुर्थाध्यायः

॥ प्रथमः चरणः ॥

प्रथमं द्विसूत्रम् आवृत्यधिकरणम् ॥१॥

आवृत्तिरसकृदुपदेशात् ॥१॥

लिङ्गाच्च ॥२॥

द्वितीयं त्रिसूत्रम् आत्माधिकरणम् ॥२॥

आत्मेति तूपगच्छन्ति ग्राहयन्ति च ॥३॥

न प्रतीकेन हि सः ॥४॥

ब्रह्मदृष्टिरुत्कर्षात् ॥५॥

तृतीयं पञ्चसूत्रम् आदित्याद्यधिकरणम् ॥३॥

आदित्यादिमतयश्चाङ्ग उपपत्तेः ॥६॥

आसीनः सम्भवात् ॥७॥

ध्यानाच्च ॥८॥

अचलत्वं चापेक्ष्य ॥९॥

स्मरन्ति च ॥१०॥

चतुर्थम् एकसूत्रं यत्रैकाग्रताधिकरणम् ॥४॥

यत्रैकाग्रता तत्राविशेषात् ॥११॥

पञ्चमम् एकसूत्रम् आप्रायणाधिकरणम् ॥५॥

आप्रायणात्तत्रापि हि दृष्टम् ॥१२॥

षष्ठं चतुःसूत्रं तदधिगमाधिकरणम् ॥६॥

तदधिगम उत्तरपूर्वाघयोरश्लेषविनाशौ तद्व्यपदेशात् ॥१३॥

इतरस्याप्येवमसंश्लेषः पाते तु ॥१४॥

अनारब्धकार्ये एव तु पूर्वे तदवधेः ॥१५॥

अग्निहोत्रादि तु तत्कार्यायैव तद्दर्शनात् ॥१६॥

४. 'न प्रतीके न हि सः' इति शाङ्कर-रामानुज-माध्व-शैव-भैक्षवः पाठः. 'न प्रतीकेन हि सः' इत्येव भास्करपाठः.

११. 'तत्राविशेषात्' इत्येव भास्करपाठः.

१६. 'तत्कार्यायैव' इत्येव भैक्षवः पाठः.

सप्तमं त्रिसूत्रम् अतोऽन्याधिकरणम् ॥७॥

अतोऽन्यापि ह्येकेषामुभयोः ॥१७॥

यदेव विद्ययेति हि ॥१८॥

भोगेन त्वितरे क्षपयित्वाथ सम्पद्यते ॥१९॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु फलाख्ये चूर्थाध्याये

जीवतः फलविचारो नाम प्रथमः चरणः ॥१॥

॥ द्वितीयः चरणः ॥

प्रथमं चतुःसूत्रं वाङ्मनोऽधिकरणम् ॥१॥

वाङ्मनसि दर्शनाच्छब्दाच्च ॥१॥

अत एव सर्वाण्यनु ॥२॥

तन्मनः प्राण उत्तरात् ॥३॥

सोऽध्यक्षे तदुपगमादिभ्यः ॥४॥

द्वितीयं द्विसूत्रं भूताधिकरणम् ॥२॥

भूतेषु तच्छ्रुतेः ॥५॥

नैकस्मिन् दर्शयतो हि ॥६॥

तृतीयं नवसूत्रं समानाधिकरणम् ॥३॥

समाना चासृत्युपक्रमादमृतत्वं चानुपोष्य ॥७॥

तदापीतेः संसारव्यपदेशात् ॥८॥

सूक्ष्मं प्रमाणतश्च तथोपलब्धेः ॥९॥

नोपमर्देनातः ॥१०॥

अस्यैव चोपपत्तेरुष्मा ॥११॥

१७. 'अतोऽन्यदपीति' इति माध्वः पाठः.

१८. इदं सूत्रम् उपेक्षितं भास्करेणानर्थकम् इति.

१९. अथरहितः शाङ्कर-भास्कर-भैक्षवपाठः.

२. 'अत एव च' इति शाङ्कर-भास्कर-माध्व-शैवपाठः.

४. 'सोऽध्यक्षेण' इति शैवः पाठः.

५. 'भूतेषु तच्छ्रुतेः' इत्येव भास्करपाठः. 'भूतेष्वतः' इति भैक्षवः पाठः.

८. 'तदपीतेः' इति माध्वः पाठः.

११. 'एष ऊष्मा' इति शाङ्कर-भास्कर-भैक्षवपाठः.

प्रतिषेधादिति चेन्न शारीरात्॥१२॥

स्पष्टो ह्येकेषाम्॥१३॥

स्मर्यते च॥१४॥

तानि परे तथा ह्याह॥१५॥

चतुर्थम् एकसूत्रम् अविभागाधिकरणम् ॥४॥

अविभागो वचनात्॥१६॥

पञ्चमम् एकसूत्रं तदोकोऽधिकरणम् ॥५॥

तदोकोऽग्रज्वलनं तत्प्रकाशितद्वारो विद्यासामर्थ्यात्तच्छेषगत्यनु

स्मृतियोगाच्च हार्दानुगृहीतः शताधिकया॥१७॥

षष्ठम् एकसूत्रं रश्म्यधिकरणम् ॥६॥

रश्म्यनुसारी॥१८॥

*सप्तमं त्रिसूत्रं निश्चयधिकरणम् ॥७॥

निशि नेति चेन्न सम्बन्धस्य यावद्देहभावित्वाद्दर्शयति च॥१९॥

अतश्चायनेपि दक्षिणे॥२०॥

योगिनः प्रति स्मर्यते स्मार्ते चैते॥२१॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु फलाख्ये चूर्थाध्याये म्रियमाणस्य प्राप्तफलस्य

फलविचारो नाम द्वितीयः चरणः॥२॥

॥ तृतीयः चरणः ॥

प्रथमं चतुःसूत्रम् अर्चिराद्यधिकरणम् ॥१॥

अर्चिरादिना तत्प्रथितेः॥१॥

वायुमब्दादविशेषविशेषाभ्याम्॥२॥

तडितोधि वरुणः सम्बन्धात्॥३॥

१३. इदम् अन्तर्भावयन्ति पूर्वस्मिन् भास्कर-रामानुज-नैम्बार्क-शैवाः.

* प्रदीपकाराधिकरणसङ्ग्रहकारमतेन इदं षष्ठमेव अधिकरणम्. भावप्रकाशिकाकार-
रश्मिकारमतेन च इदं सप्तमम् अधिकरणम्.

१९. 'सम्बन्धात्' इति पठित्वा यावद्देहसूत्रांशं पृथक् सूत्रत्वेन पठन्ति माध्वाः.

२१. 'प्रति' इति शाङ्कर-भास्कर-भैक्षवपाठः.

२. 'वायुशब्दात्' माध्वः पाठः.

वरुणाच्चाधीन्द्रप्रजापती॥४॥

द्वितीयं त्रिसूत्रम् आतिवाहिकाधिकरणम् ॥२॥

आतिवाहिकास्तल्लिङ्गात्॥५॥

उभयव्यामोहात् तत्सिद्धेः॥६॥

वैद्युतेनैव ततस्तच्छ्रुतेः॥७॥

तृतीयम् अष्टसूत्रं कार्याधिकरणम् ॥३॥

कार्यं बादरिरस्य गत्युपपत्तेः॥८॥

विशेषितत्वाच्च॥९॥

सामीप्यात् तद्व्ययपदेशः॥१०॥

कार्यात्यये तदध्यक्षेण सहातः परमभिधानात्॥११॥

स्मृतेश्च॥१२॥

परं जैमिनिर्मुख्यत्वात्॥१३॥

दर्शनाच्च॥१४॥

न च कार्ये प्रतिपत्यभिसन्धिः॥१५॥

चतुर्थम् एकसूत्रम् अप्रतीकाधिकरणम् ॥४॥

अप्रतीकालम्बनान्त्यतीति बादरायण उभयथा दोषात् तत्क्रतुश्च॥१६॥

४. 'नव्यमपि सूत्रं केचन निवेशयन्ति' इत्यत्र "वरुणाच्च" इत्यादि नितान्तस्फुरदेव श्रीवल्लभसूत्रमेव निदर्शनम् इति ब्रह्मसूत्राणां बहुकर्तृत्वं सिसाधयिषुः यत् कश्चिद् आह तदसदेव. श्रीवल्लभैः नैव इदं सूत्रं नव्यं न्यवेशि. "वरुणादधीन्द्रप्रजापती" इति शाङ्करभाष्ये, 'वरुणादुपरीन्द्रादिः निवेशयितव्यः' इति रामानुजभाष्ये "इन्द्रप्रजापती उक्तस्थानाद् वरुणाद् अधिनिवेशयितव्यौ" इति. निम्बार्कभाष्ये, "वरुणलोकात् प्रजापतिलोकम् इति कौण्डिन्यश्रुतिः" इति माध्वभाष्ये, "तदन्तरम् इन्द्रप्रजापतिलोकाः" इति शैवभाष्ये, "ततः इन्द्रः ततः प्रजापतिः" इति भैक्षवभाष्ये च एतत्सूत्राक्षराणां स्फुटतमोपलम्भात् स्पष्टार्थत्वेनैव च अस्य सूत्रस्य शङ्करादिभिः "स्थानान्तराभावात् पाठसामर्थ्याच्च" इत्येवं भाष्यकरणाच्च इति दिक्.

५. 'आतिवाहिकः' इति माध्वः पाठः.

६. इदं सूत्रं भास्कर-रामानुज-नैम्बार्क-शैवाः न पठन्ति.

१५. 'प्रत्यभिसन्धिः' इति रामानुज-शैवपाठः.

१६. 'उभयथादोषात्' इति शाङ्कर-भास्कर-भैक्षवपाठः. 'उभयथा च दोषात्' इति रामानुज-माध्व-शैवपाठः.

पञ्चमम् एकसूत्रं विशेषाधिकरणम् ॥५॥

विशेषं च दर्शयति ॥१७॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु फलाख्ये चूर्थाध्याये
गच्छतः फलविचारो नाम तृतीयः चरणः ॥३॥

॥ चतुर्थः चरणः ॥

प्रथमं चतुःसूत्रं सम्पद्याविर्भावाधिकरणम् ॥१॥

सम्पद्याविर्भावः स्वेन शब्दात् ॥१॥

मुक्तः प्रतिज्ञानात् ॥२॥

आत्मा प्रकरणात् ॥३॥

अविभागेन दृष्टत्वात् ॥४॥

द्वितीयम् अष्टसूत्रं ब्राह्माधिकरणम् ॥२॥

ब्राह्मेण जैमिनिरूपन्यासादिभ्यः ॥५॥

चिति तन्मात्रेण तदात्मत्वादित्यौडुलोमिः ॥६॥

एवमप्युपन्यासात् पूर्वभावादविरोधं बादरायणः ॥७॥

सङ्कल्पादेव च तच्छ्रुतेः ॥८॥

अतएव चानन्याधिपतिः ॥९॥

अभावं बादरिराह ह्येवम् ॥१०॥

भावं जैमिनिर्विकल्पामननात् ॥११॥

द्वादशाहवदुभयविधं बादरायणोऽतः ॥१२॥

तृतीयं द्विसूत्रं तत्त्वभावाधिकरणम् ॥३॥

तत्त्वभावे सन्ध्यवदुपपत्तेः ॥१३॥

१. 'अविहाय' इति माध्वः पाठः.

६. 'चितिमात्रेण' इति भास्कर-माध्व-शैवपाठः. 'तदात्मकत्वात्' इति च रामानुज-
नैम्बार्क-माध्व-शैव-भैक्षवः पाठः.

८. 'एव तु' इति शाङ्कर-भास्कर-शैव-भैक्षवः पाठः. 'एव तच्छ्रुतेः' इति रामानुज-
नैम्बार्कपाठः.

९. चकार-रहितो भैक्षवः पाठः.

११. 'अविकल्पमननात्' इति भास्करपाठः.

१३. 'तत्त्वभावे' इति सर्वेऽपि एकदेशिनः.

भावे जाग्रद्वत्॥१४॥

चतुर्थं द्विसूत्रं प्रदीपाधिकरणम् ॥४॥

प्रदीपवदावेशस्तथाहि दर्शयति॥१५॥

स्वाप्ययसम्पत्योरन्यतरापेक्षमाविष्कृतं हि॥१६॥

पञ्चमं षट्सूत्रं जगद्व्यापाराधिकरणम् ॥५॥

जगद्व्यापारवर्जं प्रकरणादसन्निहितत्वाच्च॥१७॥

प्रत्यक्षोपदेशादिति चेन्नाधिकारिकमण्डलस्थोक्तेः॥१८॥

विकारवर्ति च तथा हि स्थितिमाह॥१९॥

दर्शयतश्चैवं प्रत्यक्षानुमाने॥२०॥

भोगमात्रसाम्यलिङ्गाच्च॥२१॥

अनावृत्तिः शब्दादनावृत्तिः शब्दात्॥२२॥

इति श्रीमत्कृष्णद्वैपायनविरचिततत्त्वसूत्रेषु फलाख्ये चूर्थाध्याये

प्राप्तफलस्य फलविचारो नाम चतुर्थः चरणः॥४॥

१७. 'प्रकरणात्' इत्यादिसूत्रांशं पृथक् सूत्रत्वेन पठन्ति माध्वाः.

१८. 'नेति चेन्न' इति भास्कर-नैम्बार्कपाठः.

१९. 'स्थितिम्' इत्यादिसूत्रांशम् उत्तरसूत्रेण योजयन्ति माध्वाः.

२१. 'साम्यम्' इति भास्करपाठः.